

Janusz Spyra*

Częstochowa

Skarbnica wiedzy, a nie szlachecka kolekcja artefaktów. Koncepcja muzeum szkolnego Leopolda Jana Szersznika

Abstract

Leopold Jan Szersznik (1747–1814), a Cieszyn ex-Jesuit and prefect of the local grammar school, was the founder of the first library and museum in Cieszyn Silesia, which he organized on the basis of his private collection. Their official beginning is marked by a decree of Emperor Franz II of Habsburg on 27 January 1801, which ensured that Szersznik's collections would be under the protection of the state, with the right to use the title 'Imperial-Royal'. By the end of the founder's life, the book collection numbered more than 12,000 volumes, the mineralogical collection some 5,000 items, with another several thousand collections showing the world of flora and fauna. The collections constituted a well-thought-out whole and were intended to serve specific cognitive and didactic purposes, namely to support the educational process of junior high school students. This was the concept of a scientific school museum, which contrasted with the collections of artefacts that adorned noble and aristocratic castles and palaces at the time.

Keywords: Cieszyn, Cieszyn Silesia, public libraries, humanities education, secondary schools, museology

Słowa kluczowe: Cieszyn, Śląsk Cieszyński, biblioteki publiczne, edukacja humanistyczna, szkoły średnie, muzeologia

Leopold Jan Szersznik (1747–1814) – czołowy przedstawiciel oświecenia na Śląsku Cieszyńskim¹, jest pamiętany jako twórca pierwszej biblioteki

* Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie; e-mail: janusz.spyra@wp.pl; ORCID: 0000-0002-4054-2029.

¹ Od pierwszej monografii sprzed kilkadziesiąt lat (M. Kudělka, *Leopold Jan Šeršník (1747–1814). Život a dílo*, Krajské nakladatelství, Ostrava 1957) powstało wiele prac naświetlających biografię cieszyńskiego prefekta. Najważniejsze to: L. Grzebień, *Duchowa sylwetka Leopolda Jana Szersznika*, [w:] *Ks. Leopold Jan Szersznik znany i nieznany*, red. H. Łaskarzewska, A. Baďurová, Książnica Cieszyńska, Polskie Towarzystwo Bibliologiczne, Cieszyn 1998, s. 129–137; J. Spyra, *Leopold Jan Szersznik – kolekcjoner, uczony, nauczyciel*, [w:] *Malo invidiam quam misericordiam. Wybór pism i dokumentów dotyczących Leopolda Jana Szersznika*, wyd. J. Spyra, G. Chromik, „Bibliotheca Tessinensis 6. Series Polonica 3”, Książnica Cieszyńska, Cieszyn 2014,

w regionie oraz najstarszych, nieprzerwanie istniejących zbiorów muzealnych na ziemiach polskich². Niewątpliwie słusznie, choć jest też osobą, która położyła trwałe fundamenty pod przyszły rozwój regionalnych badań naukowych, zwłaszcza w zakresie historii³. W dotychczasowych poszukiwaniach, co zrozumiałe, bardziej skupiano się na księgozbiorze Szersznika, który stanowi najliczniejszą i najcenniejszą część jego spuścizny, zwłaszcza że niemal bez strat przetrwał ponad dwa stulecia⁴. Mniejszą uwagę zwraca się na zbiory muzealne, traktując je z reguły jako pewien dodatek do biblioteki⁵. Jest to duże uproszczenie: Szersznikowskie zbiory muzealiów, niestety mocno przez wieki przetrzebione, posiadały dużą samoistną wartość. Przede wszystkim jednak zebrane przez cieszyńskiego prefekta zbiory stanowiły całość, jego zamysłem było bowiem stworzenie nie tylko przemysłanego muzeum szkolnego, które miało służyć pomocą młodzieży w poznawaniu świata, lecz w istocie także czegoś w rodzaju naukowego obrazu świata rzeczywistego. Z definicji była to wizja przeciwstawna szlacheckim kolekcjom, które nawet na przełomie XVIII i XIX w. wciąż stanowiły głównie element wystroju, podtrzymywania rodowej tradycji, głoszenia zasług przodków, generalnie budowania prestiżu szlacheckich, a zwłaszcza arystokratycznych rodów i ich siedzib.

Szersznik wywodził się ze świata mieszczańsko-urzędniczego Cieszyna, ale kontakty z osobami z wyższej i niższej szlachty utrzymywał od zawsze. Stykał się z nimi jako ze znajomymi i petentami dziadka Leopolda Innocen-

s. 11–90; idem, *Leopold Johann Scherschnik (1747–1814)*, [w:] *Schlesiens Lebensbilder*, Bd. 13, Hrsg. J. Bahlcke, Historische Kommission für Schlesien, Würzburg 2021, s. 61–76; idem, *Osobnosti těšínského dějepisectví VIII: Leopold Jan Šeršník*, „Těšínsko” 2023, d. 66, č. 1, s. 1–16.

² W istocie było to najstarsze publiczne muzeum w monarchii austriackiej, jak słusznie zwraca uwagę Marie Gawrecká (*Geschichtspflege, historische Vereine und Museen in Österreichisch-Schlesien vor dem Ersten Weltkrieg*, [w:] *Institutionen der Geschichtspflege und Geschichtsforschung in Schlesien von Aufklärung bis zum Ersten Weltkrieg*, Hrsg. J. Bahlcke, R. Gercke, Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien 2017, s. 342–344). W 1802 r. założono publiczną bibliotekę i muzeum w Budapeszcie.

³ J. Peters, *Die Handschriften- und Buchbestände zur Geschichte und Kultur Schlesiens in den Teschner Bibliotheken*, [w:] *Historyczne księgozbiory Cieszyna na tle śląskim. Rola kulturalna i przedmiot badań*, red. R. Gładkiewicz, Książnica Cieszyńska, Cieszyn 1997, s. 120–130; J. Spyra, *Historiografia a tożsamość regionalna w czasach nowożytnych (na przykładzie Śląska Cieszyńskiego w XVI – pocz. XX w.)*, Akademia im. Jana Długosza, Częstochowa 2015, s. 313–317.

⁴ K. Szelong, *Prace Leopolda Jana Szersznika nad ewidencją i skatalogowaniem zbiorów bibliotecznych*, [w:] *Ks. Leopold Jan Szersznik znany i nieznany...*, s. 150–156; idem, *Proces ewidencji i opracowania bibliotecznych zbiorów ks. Leopolda Jana Szersznika*, „Roczniki Biblioteczne” 2000, R. 44, s. 87–134 (tam dalsza literatura).

⁵ M. Makowski, *Zbiory muzealne Leopolda Jana Szersznika*, [w:] *190 lat założenia Muzeum i Biblioteki Leopolda Jana Szersznika 1802–1992*, red. J. Spyra, Muzeum w Cieszynie, Cieszyn 1993, s. 53–60; idem, *Dorobek Leopolda J. Szersznika w dziedzynie nauk przyrodniczych*, [w:] *Ks. Leopold Jan Szersznik znany i nieznany...*, s. 178–189, a ostatnio M. Bogus, „Dla poznania Boga, oraz pożytku ludzkości i mojego małego miasta”, czyli o Leopoldzie Janie Szerszniku jako orędowniku oświeceniowej wiedzy, [w:] *Książd Krzysztof Kluk i badacze epoki stanisławowskiej*, red. N.D. Tomaszewski, Muzeum Rolnictwa im. Krzysztofa Kluka, Ciechanowiec 2016, s. 21–40; eadem, *Szersznik w Cieszynie i Kluk w Ciechanowcu, czyli o pierwszych muzeach księży, a nie książąt, na ziemiach polskich*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2017, t. 107, s. 63–88.

tego Polzera (1697–1753), prawnika, od 1730 r. burmistrza Cieszyna, a także ojca Jana Antoniego Szersznika (1715–1788) – długoletniego administratora miasta⁶. Później, w czasie nauki w cieszyńskim jezuickim gimnazjum, miał kolegów ze szlacheckich rodów, dla których w 1712 r. starosta ziemski Adam Wacław Paczyński, hrabia z Tęczyna, stworzył fundację na utrzymanie konwiktów, gdzie wikt oraz opiekę znajdowało 16 (potem 12) młodych chłopców z niezamożnych rodzin szlacheckich⁷. Kiedy w 1764 r. Szersznik zdecydował się zostać jezuitą, kontakty nie zostały przerwane, gdyż Towarzystwo Jezusowe trzymało się zasady zmiany świata na lepszy – w zgodzie z nauką Kościoła katolickiego – poprzez oddziaływania na wyższe stany społeczne. W czeskich kolegiach, np. w Chebie, Szersznik uczył szlacheckich wychowanków, znajomi wywodzący się ze szlachty znajdowali się w gronie historyków, z którymi stykał się w Pradze, sam został jednym z pierwszych członków działającego od 1770 r. towarzystwa naukowego Ignatza von Borna⁸. Po rozwiązaniu jezuitów przez kilka miesięcy był wychowawcą dzieci starosty obwodowego w Hradcu Králové Karla Josepha Bienera von Bienenberga, z którym stosunki nie układały się najlepiej, co zmusiło młodego eksjezuitę do powrotu do Cieszyna.

W rodzinnym mieście nad Olzą Szersznik, by nie pozostawać na utrzymaniu ojca, uczył jakiegoś młodego barona filozofii i matematyki oraz podstaw geodezji dwóch oficerów z akademii wojskowej, zapewne też ze szlachty⁹. Z tego stanu wywodziła się część uczniów, których uczył od 1776 r. jako profesor retoryki i poetyki w gimnazjum (po 1773 r. upaństwowionego gimnazjum katolickiego), którego prefektem został mianowany w 1787 r. Młodzież z rodzin szlacheckich wciąż stanowiła znaczny procent wychowanków konwiktów Tęczyńskiego, którego przełożonym Szersznik został w 1783 r. i którym kierował do likwidacji w 1786 r. Od 1796 r. przejął podobne obowiązki w kolejnym szlacheckim konwikcie, który powstał dzięki fundacji barona Karola Cselesty z Cselestiny. W obu przypadkach dawało to okazję do częstych kontaktów z rodzicami szlacheckich wychowanków, co przydało się w późniejszym czasie, kiedy Szersznik tworzył podstawy swoich zbiorów. W znacznej liczbie trafiły do nich książki ze szlacheckich księgozbiorów oraz cenne rękopisy, które pozwalały mu na nowo zająć się badaniami naukowymi, zwłaszcza ulubioną historią¹⁰, uwzględniając m.in. genealogie i dzieje najważniejszych szlache-

⁶ Urzędnik – narzucony Cieszynowi w 1744 r. – który reprezentował władzę, kontrolując burmistrza i radę miejską, zarządzając przy tym sprawami politycznymi i podatkowymi.

⁷ Później przyjmowano także synów mieszczan, zob. J. Spyra, *Adam Wacław Paczyński, hrabia z Tęczyna i początki konwiktów Św. Trójcy dla młodzieży szlacheckiej w Cieszynie*, „Ziemia Śląska” 2005, nr 6, s. 189–205.

⁸ Ignatz von Born (1742–1791) – geolog, mineralog, radca cesarskiej Komory Dworskiej ds. górnictwa i mennictwa. W 1770 r. skupił wokół siebie nieformalne Towarzystwo Uczonych, zatwierdzone przez Józefa II w 1784 r. jako Czeskie Towarzystwo Naukowe. Zob. *Autobiografia Leopolda Jana Szersznika*, [w:] *Malo invidiam...*, s. 128–129.

⁹ Ibidem, s. 148.

¹⁰ Na przykład w 1810 r. z księgozbioru hr. Jana Beesa z Chrostiny zyskał rękopis najstarszej historyczno-geograficznej topografii Śląska Cieszyńskiego autorstwa von Richarda. Zob. J. Spyra, *Historiografia...*, s. 299–300.

kich rodów¹¹. Sprzyjała mu sytuacja społeczno-ekonomiczna, bo na przełomie XVIII i XIX w., wskutek przeżywania się systemu pańszczyźnianego, a później długoletnich wojen, szlachta na Śląsku Cieszyńskim wyprzedawała swoje dobra; pozostało jedynie kilka największych rodzin magnackich¹². Szczególne relacje łączyły go z rodziną największych (poza Habsburgami) miejscowych feudałów – Larischów-Mönnichów. Jako dodatek do swojego zarysu dziejów gimnazjum Szersznik opracował genealogię tej rodziny; długo szukał wydawcy, ale nie udało mu się doprowadzić do wydania tego dziełka drukiem¹³.

Jako kierownik szkoły oraz przełożony burs przeznaczonych dla szlacheckiej młodzieży cieszyński prefekt zapewne często bywał na szlacheckich zamkach i dworach, mając okazję zapoznawać się ze zgromadzonymi w nich kolekcjami osobliwości i pamiątek¹⁴. Miał jednak także inne wzorce, związane m.in. z okresem edukacji w placówkach czeskiej prowincji jezuitów w latach 1762–1773. Znaczenie, jakie miała dla niego możliwość korzystania z książek i rękopisów „Klementyny”, centralnej biblioteki czeskiej prowincji Towarzystwa Jezusowego, jest powszechnie znane¹⁵. Jeszcze ważniejsze wydają się kontakty ze światem ówczesnej nauki, świetnie rozwijanej w Pradze przy aktywnym współudziale także jezuitów i większości duchownych. Czescy jezuici sto lat wcześniej niż ich polscy współbracia zaakceptowali teorię Kopernika, zorganizowali też obserwatorium astronomiczne, w którym Szersznik starał się o zatrudnienie po rozwiązaniu zakonu jezuitów w 1773 r. To przede wszystkim kontakty z ówczesnymi prekursorami nowoczesnych badań historycznych formowały młodego cieszyńianina jako uczonego i historyka. To był jego świat, świat rodzącej się twórczej inteligencji, do którego przynależność starał się podtrzymać także po powrocie do rodzinnego Cieszyna, co początkowo traktował jako naukowe wygnanie¹⁶. Z braku jakiegokolwiek infrastruktury za-

¹¹ Przy gromadzeniu informacji do dziejów rodzin szlacheckich Szersznik korzystał z archiwów Larischów oraz Goczałkowskich z Goczałkowic, zapewne też wielu innych. L.J. Szersznik, *Materiały genealogiczno-heraldyczne do dziejów szlachty księstwa cieszyńskiego*, wyd. W. Gojniczek, „Bibliotheca Tessinensis 1. Series Polonica 1”, Książnica Cieszyńska, Cieszyn 2004, s. 33.

¹² J. Spyra, *Śląsk Cieszyński w okresie 1653–1848*, „Dzieje Śląska Cieszyńskiego od Zaranja do Czasów Współczesnych”, red. I. Panic, t. 4, Starostwo Powiatowe, Cieszyn 2012, s. 203–218.

¹³ *Malo invidiam...*, s. 75, 79, 322, 326–327, 495. W podróży do Teplic w 1806 r. towarzyszył mu służący hrabiego Larischa (s. 202).

¹⁴ Niestety o wyposażeniu rezydencji z terenu Śląska Cieszyńskiego napisano dużo mniej niż o ich architekturze. Wyjątkiem jest zamek Sułkowskich w Bielsku, zob. J. Polak, *Inwentarz zamku bielskiego z 1786 roku*, [w:] idem, *Z badań nad dziejami Bielska-Białej od XIII do XX wieku*, Urząd Miejski, Bielsko-Biała 2007, s. 11–29; G. Madej, *Bielscy książęta Sułkowscy i ich kolekcja w Matzleindorf i Feistritz am Wechsel*, „Cieszyńskie Studia Muzealne / Těšínský muzejní sborník” 2018, t. 6, s. 381–402.

¹⁵ Z. Tobolka, *Národní a universitní knihovna v Praze. Její vznik a vývoj*, sv. 1: *Počátky knihovny až do r. 1777*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1959, s. 64–68.

¹⁶ J. Spyra, *Z Cieszyna do Pragi i z powrotem. Naukowa kariera eksjezuity ks. Leopolda Jana Szersznika*, [w:] *Historik a literát na provincii / Historyk i pisarz na prowincji*, red. K. Czajkowski, J. Malura, J. Spyra, Ostravska univerzita, Ostrava 2015, s. 21–46.

jął się bliższym poznawaniem świata roślin, co zaowocowało stworzeniem botanicznego ogrodu, jednocześnie jednego z pierwszych na ziemiach polskich skansenu¹⁷.

W praskim okresie życia i działalności można Szersznika postrzegać jako wykształconego uczonego zgodnie z duchem i praktyką ówczesnego modelu edukacji humanistycznej, skupionego głównie na analizie wytworów „ludzkiego ducha”¹⁸. Przełomem w dalszym rozwoju Szersznika było poznanie ok. 1777 r. Josefa Wussina (1753–1813), który w dużym stopniu na nowo określił naukowe zainteresowania cieszyńskiego prefekta. Choć Wussin był „jedynie” budowniczym dróg, zdaniem Szersznika był także prekursorem naukowych badań geologicznych na Śląsku Austriackim. W biogramie swego przyjaciela (najobszerniejszym, jaki zamieścił w swoim leksykonie) cieszyński prefekt napisał, że zawdzięcza mu podstawy geologicznej wiedzy oraz kontakty z innymi działającymi na Morawach mineralogami¹⁹. Wussin był bowiem m.in. współpracownikiem Morawskiego Towarzystwa Poznania Natury i Kraju (Mährische Gesellschaft der Natur- und Vaterlandskunde) w Brnie, do którego należały osoby z ówczesnej intelektualnej elity guberni morawsko-śląskiej, na którego czele stał hrabia Jan Nepomuk Mitrovský z Němyšle. Rola tego uczonego gremium wzrosła w 1811 r., kiedy po połączeniu z innymi towarzystwami naukowymi powstało Morawsko-Śląskie Towarzystwo Wspierania Badań nad Rolnictwem, Naturą i Krajem (Mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung der Ackerbau- Natur- und Landeskunde). Jego sekretarzem był Christian Karl André (1763–1831), dyrektor szkoły ewangelickiej w Brnie, który od 1800 r. wydawał posiadające naukowe ambicje czasopismo „Patriotisches Tagesblatt”, w którym ukazały się też publikacje Szersznika²⁰. Cieszyński prefekt na nowo wszedł do świata nauki, nawiązał nowe kontakty, choć już nie z Pragą, lecz z gubernialnym Brnem oraz położoną blisko tego miasta austriacką stolicą. Przykładowo kiedy podejmował w wakacje 1800 r. podróż do Wied-

¹⁷ J. Spyra, *Leopold Jan Szersznik (1747–1814), prekursor muzealnictwa na Śląsku i jego działania muzealne od 1790 r.*, „Cieszyńskie Studia Muzealne / Těšínský muzejní sborník” 2003, t. 1, s. 17–32.

¹⁸ Czołowym zagadnieniem, które postanowił zgłębić w tym okresie, były osiągnięcia czeskich jezuitów, zwłaszcza niedokończona biografia Bohuslava Balbina, zob. M. Svatoš, *Jezuitské elogium P. Antonína Koniáše, Szersznikův bio-bibliografický medailon a jeho vliv na misionářův obraz v české literární historii*, „Listy filologické / Folia philologica” 2002, vol. 125, no. 1/2, s. 33–51.

¹⁹ L.J. Scherschnick, *Nachrichten von Schriftstellern und Künstlern aus dem Teschner Fürstenthum*, Thomas Prochaska, Teschen 1810, s. 170–181. Josef Wussin od 1775 r. był kierownikiem budowy dróg na Śląsku Austriackim, od 1788 r. dyrektorem dróg w całej guberni morawsko-śląskiej, powstałej w 1783 r. po połączeniu Śląska Austriackiego z Morawami. Zob. S. Brodesser, *Vznik moravsko-slezského gubernia a připojení Slezska k Moravě roku 1783*, [w:] *Sborník k nedožitým padesátinám PhDr Jiřího Radimského*, Moravské zemské muzeum, Brno 1969, s. 125–160.

²⁰ J. Spyra, *Babski krzemień, czyli o pracach badawczych Leopolda J. Szersznika w zakresie mineralogii*, [w:] *Śląska Republika Uczonych / Schlesische Gelehrtenrepublik / Slezská vědecká obec*, t. 10, red. M. Hołub, Oficyna Wydawnicza ATUT – Neisse Verlag – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław–Dresden 2022, s. 156–169.

nia, poza księgarzami i wydawcami spotykał się z wieloma przedstawicielami stołecznej nauki i kultury, zwłaszcza ekspertami od historii naturalnej²¹, ale zwiedził też m.in. cesarską bibliotekę i gabinet mineralogiczny, ogród botaniczny, miejski arsenał, skarbiec kapucynów, bibliotekę uniwersytecką i ogrody botaniczne²².

Przede wszystkim jednak Szersznik zawdzięczał Wussinowi pierwsze okazy w swojej kolekcji minerałów, która rozrastała się bardzo szybko. Już w 1794 r. Josef Heřmann Agapit Gallaš z morawskich Hranic określał ją jako wspaniały zbiór lub gabinet rzeczy przyrodniczych. Kolekcja powiększała się na dwa sposoby: przez zakupy i wymiany z innymi zbieraczami oraz przez własne poszukiwania, o których mamy dokładną wiedzę z zapisków prowadzonych przez Szersznika²³. Dzięki temu nie pozostał on typowym humanistą ograniczającym swe zainteresowania do świata ludzkich myśli i ideałów, ale stał się uczonym wieku oświecenia, nastawionym na samodzielne badania zmierzające do poznania wszystkich tajemnic ludzi i przyrody. Świat materii nieożywionej, w rozumieniu cieszyńskiego prefekta, jest tak samo ważny jak przestrzeń ludzkiego ducha. Obie te sfery łączą się według niego harmonijnie. Mimo rozwiązania Towarzystwa Jezusowego do końca życia czuł się bowiem jezuitą, ale takim, który głęboką wiarę i pobożność łączy z naukowymi zainteresowaniami i uznaniem dla efektów ich dociekań.

W naturalny sposób dotychczasowe doświadczenia przekładały się też na koncepcję muzeum szkolnego Szersznika, które nie miało być jedynie zbiorem starych lub interesujących artefaktów, ale narzędziem pomocnym w procesie poznawania przez młodzież ludzkiego i boskiego świata, a to dzięki encyklopedycznej zawartości oraz walorowi bezpośredniej eksploracji. Kształtowanie się poglądów późniejszego prefekta widzieć należy w kontekście negatywnej oceny mechanicznego poznawania wiedzy, wbijanej do głowy przez pamięciowe regułki i powtarzanie, co oceniał bardzo krytycznie. W jego przypadku edukacja na szczeblu wyższym – czy to pod okiem Franza Zeno w Ołomuńcu oraz Jana Diesbacha w Pradze, czy to poprzez samodzielne poznawanie dziejów Słowiańszczyzny – odbywała się nie tylko za pośrednictwem tekstów, lecz także przez odczytywanie śladów przeszłości za pomocą zachowanych artefaktów²⁴.

²¹ Byli to Franz Carl Alter (1749–1804) – kustosz Biblioteki Cesarskiej; Josef Mayer (1752–1814) – profesor historii naturalnej na uniwersytecie w Wiedniu oraz dyrektor gabinetu naturalistów w Pradze; Franz Güssmann (1741–1806) – wykładowca fizyki eksperymentalnej na uniwersytecie w Wiedniu, w latach 1791–1802 uczył w Theresianum. Wszyscy byli autorami licznych prac naukowych.

²² *Malo invidiam...*, s. 191–193. W drodze do Wiednia zwiedził muzeum pijarów w Mikulovie. Rok wcześniej, kiedy podróżował do Brna, zwiedził m.in. bibliotekę arcybiskupów ołomuńskich w Kroměříżu. Zob. *Malo invidiam...*, s. 186.

²³ W rękopisie zatytułowanym *Botanisch-mineralogische Spaziergänge* (oryg. w: *Książnica Cieszyńska w Cieszynie, Zbiory Szersznika*, sygn. DD IX 11/1) Szersznik rejestrował obserwacje i znaleziska dokonane podczas wycieczek, które odbywał czy to z młodzieżą gimnazjalną, czy to ze znajomymi do różnych miejscowości regionu w latach 1798–1804. Edycja *Malo invidiam...*, s. 521–542.

²⁴ *Autobiografia...*, s. 120–121, 125 i n., 136–143.

Stąd dążenie, by młodzież miała możliwość jak najszerzego, pogładowego poznawania świata, o czym pisał w liście z 1807 r.²⁵, o którym niżej.

Proces powstawania zbiorów Szersznika należy rozpatrywać całościowo. Owszem, punktem wyjścia były w 1781 r. pertraktacje o stworzenie biblioteki odpowiedniej do potrzeb nauczycieli i uczniów gimnazjum, w tym momencie jednak młody ekszezuista występował w imieniu ówczesnej dyrekcji, reagując na fakt niewykorzystywania przez szkołę przyznanej kwoty na takie wydatki. Już jednak w 1791 r. jako prefekt, pertraktując z władzami oświatowymi w Brnie w sprawie urządzenia biblioteki na potrzeby nauczycieli i młodzieży gimnazjalnej, dołączył też propozycję urządzenia przy niej małej kolekcji minerałów. Odtąd postulaty Szersznika uwzględniały obok książek także zbiory mineralogiczne²⁶. Ostatecznie w kwietniu 1800 r., w trakcie rozmów na temat budowy nowego gmachu gimnazjum, zobowiązał się, że jeśli władze sprzedadzą mu stary budynek szkolny za obniżoną cenę, urządzi w nim – do użytku uczniów gimnazjum – bibliotekę oraz gabinet mineralogiczny oraz zabezpieczy ich funkcjonowanie²⁷. Po roku korespondencji cesarz Franciszek II wyraził na to zgodę dekretem dworskim z 27 stycznia 1801 r., akceptując też zgłoszoną przez Szersznika propozycję ufundowania medalu – nagrody dla uczniów wyróżniających się w mineralogii²⁸. W 1801 r., kiedy prywatne zbiory prefekta Szersznika stały się instytucją publiczną, kolekcja minerałów liczyła już ok. 4 tys. eksponatów, czyli wraz z innymi eksponatami ilościowo niemal dorównywała rozrastającemu się księgozbiorowi. W liście do ks. Alberta Sasko-Cieszyńskiego, starając się u feudalnego właściciela księstwa cieszyńskiego o wsparcie swoich działań, Szersznik wymienia najpierw uporządkowany zbiór mineralogiczny, a dopiero później liczący kilka tysięcy egzemplarzy księgozbiór²⁹. W następnych latach powiększały się obie kolekcje, jak również inne fragmenty zbiorów. Pierwszy ich dokładniejszy opis znajdujemy we wspomnianym już liście z 13 września 1807 r. do Jana Jakuba Henryka Czikanna (1789–1855) z Brna³⁰, przede wszystkim biblioteki, podzielonej na 33 działy, z których książki ułożono na przygotowanych dla nich regałach z jesionowego drewna. Z kolei gabinet naturalistów zajmował 6 jesionowych szaf wzmocnionych mosiądzem, każda z 24 dość pojemnymi szufladami, w których wy-

²⁵ *Malo invidiam...*, s. 302–303.

²⁶ J. Spyra, *Leopold Jan Szersznik – kolekcjoner...*, s. 53–57.

²⁷ *Malo invidiam...*, s. 358–359.

²⁸ Z zastrzeżeniem, że jest to prywatne przedsięwzięcie Szersznika, a nie szkoły oraz że rysunek projektu należy przesłać do cenzury i do zatwierdzenia. O medalu: V. Karger, *Unbekannte Scherschnik-Erinnerung. Ein Nachwort zu Leopold Scherschnik's hundertstem Todestag*, „Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens” 1921, Bd. 16, s. 126–133.

²⁹ *Malo invidiam...*, s. 253, 360–362. Albert Sasko-Cieszyński (1738–1822), syn Augusta III Wettyna, był od 1766 r. lennym właścicielem księstwa cieszyńskiego jako mąż Marii Krystyny, córki Marii Teresy i Franciszka Stefana Lotaryńskiego. Księstwo cieszyńskie stanowi podstawę Śląska Cieszyńskiego, do którego należały także okoliczne państwa stanowe (Bielsko, Frydek, Frysztat, Bogumin i kilka drobniejszych). Zob. J. Spyra, *Śląsk Cieszyński...*, s. 14–19.

³⁰ *Ibidem*, s. 301–303. O adresacie zob. J. Spyra, *Leopold Jan Szersznik – kolekcjoner...*, s. 44–46.

eksponowano zagraniczne minerały i skamieniałości, z kolei minerały krajowe znajdowały się w innej szafce w 18 szufladach. Oprócz tego Szersznik wymienia eksponaty świata zwierząt (kilka setek wypchanych ptaków i płazów oraz czworonogów; spreparowane ryby wkrótce miały nadejść), kolekcje muszli, pajaków morskich, skorupiaków, chrząszczy, motyli oraz ptasich gniazd i jaj. Do tego zbiór botaniczny, choć jedynie roślin krajowych³¹. W sali na parterze znajdowały się m.in. modele maszyn, narzędzia geometryczne, astronomiczne i fizyczne, a na końcu różne antyki i osobliwości oraz mały zbiór monet, zwłaszcza rzymskich, czyli przedmioty wykonane przez człowieka³².

List ten stał się mimowolnie przyczyną błędnego datowania początków Szersznikowskich zbiorów, fundator użył w nim bowiem sformułowania, że wszystko to dopiero powstaje, a wzięło swój początek przed pięciu laty³³. Badacze powołujący się na ten fragment³⁴ potraktowali go dosłownie, pomijając fakt, że Szersznik w prywatnym liście do znajomego jedynie w przybliżeniu określił czas powstania zbiorów; opierają się zatem na pamięci, bez przywołania aktów prawnych czy innych dokumentów. W rzeczywistości Szersznik gromadził stare książki, rękopisy i artefakty od dawna, już w czasach praskich posiadał liczący się zbiór rękopisów. Jednak za początek jego biblioteki i muzeum musi być uważany 1801 r., kiedy dekret cesarza Franciszka II Habsburga (można powiedzieć – najwyższego organu założycielskiego) z 27 stycznia nadał kolekcji cieszyńskiego prefekta waler zbiorów publicznych, działających pod egidą państwa, z przywilejem używania nazwy: cesarsko-królewska biblioteka. Sam fundator również datę tę uważał za początek użytkowania swoich zbiorów, czego dowodzi projekt inskrypcji, którą zamierzał zamieścić w bibliotece³⁵. Brzmiała ona „Leopold Jan Szersznik, prefekt królewskiego gimnazjum oraz bursy barona Cselesty, tę bibliotekę publiczną dla użytku miasta Cieszyna założył i zabezpieczył/ufundował 1801”³⁶. Natychmiast też przystąpił do urządzania biblioteki i muzeum na nowym miejscu, do końca 1801 r. ustawił w pierwszej sali 18 regałów z książkami³⁷.

³¹ Poza tym liczne pozakrajowe gatunki drzew żywicznych, kory, kilkaset odmian nasion, a także barwników.

³² W tymże roku ukazał się pierwszy drukowany opis zbiorów Szersznika, którego autorem był Carl Georg Rumi (*Notizen über die Bibliothek und Naturaliensammlung des katholischen Konsistorialraths und Studienpräfekts Hr. P. Scherschnik in Teschen*, „Der Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes” [Wien] 1807, July, s. 132).

³³ *Malo invidiam...*, s. 303; w oryg.: [...] daß alles dies, wie gesagt, noch im Entstehen sey, adenn vor 5 Jahren geschah damit der Anfang.

³⁴ Na przykład M. Makowski, *Zbiory muzealne...*, s. 55.

³⁵ B. Bienkowska, *Leopold Jan Szersznik – fundator biblioteki publicznej w Cieszynie*, [w:] *Ks. Leopold Jan Szersznik znany i niezany...*, s. 143; J. Spyra, *Leopold Jan Szersznik – kolekcjoner...*, s. 59.

³⁶ *Malo invidiam...*, s. 177; w oryg.: *Leopoldus Joannes Scherschnick Regni Gymnasii et Cselestiani Contubernii Praefectus hanc Bibliothecam publico Teschinensis Urbis usui erexit et dotavit 1801*. Wszystkie tłumaczenia w tekście z łaciny i języka niemieckiego – J.S.). Wspomina o inskrypcji w liście z kwietnia 1801 r. (ibidem, s. 253). Zasluga dyrektora Krzysztofa Szelonga tablica tej treści zdobi obecnie hol Książnicy Cieszyńskiej, która przechowuje księgozbiór Szersznika.

³⁷ A. Heinrich, *Geschichte der k.k. Scherschnik'schen Gymnasial-Bibliothek in Teschen*, „Neues Archiv für Geschichte, Staatenkunde, Literatur und Kunst” 1830, Bd. 68, s. 536.

Kwestia daty to jedno, istotny jest również fakt, że od początku fundator traktował swoje zbiory jako całość, kierował nim określony zamysł. Stosownie do tego była kształtowana zarówno ich zawartość, jak i układ. W cytowanym liście do Czikanna z 1807 r. Szersznik podkreślał, że wszystkie opisane kolekcje, czyli fragmenty zbiorów, są uporządkowane według ówczesnego stanu wiedzy naukowej. Jak bowiem konkludował, „celem tego zakładu jest ułatwienie i upogładowienie nauki młodzieży gimnazjalnej”³⁸. W mowie wygłoszonej 3 czerwca 1809 r. z okazji wręczenia mu tytułu honorowego proboszcza oraz złotego krzyża Szersznik objaśniał zarówno motywy swoich działań, jak i ich naukowe walory: „Do szkół należą książki i biblioteki, inaczej przypominają apteki bez lekarstw albo twierdze bez amunicji i armat. Postarałem się więc i stworzyłem jedną z nich. Tu można czytać i uczyć się tyle, ile się chce, i tak często, jak się chce, bez kosztów, bez kłopotów, bez przykrości i zachęt, bez strachu przed naganą i karami, bez zobowiązań i przymusu”³⁹. Ten fragment jest często cytowany, ale Szersznik nie zapomniał dodać, że do użytku uczniów i innych osób zgromadził również setki i tysiące okazów świata zwierząt, a także zbiór mineralogiczny, liczący ok. 5 tys. eksponatów, pokazujący wszystko, co skrywa ziemia, przy czym każdy jest dokładnie opisany. Z kolei w liście do cesarza z 1810 r. (który napisał oburzony faktem, że za nadany mu tytuł honorowego proboszcza musi zapłacić wysoką takse) wśród swoich zasług wymienia publiczną bibliotekę, którą ufundował z własnych środków w celu wspierania nauczania i szerzenia wiedzy, a która liczy ponad 11 tys. tomów, w tym wiele rzadkich i kosztownych, jak również związane z nią muzeum, w którym zostało zgromadzone prawie 4 tys. sztuk zebranych wielkim kosztem zagranicznych minerałów⁴⁰, oraz zbiór wytworów natury z terenu księstwa cieszyńskiego. Poza tym znajdują się w nim systematycznie uporządkowane kolekcje fauny i flory, różne osobliwości i wytwory człowieka, a w osobnym pokoju zbiór modeli oraz instrumentów fizykalnych i matematycznych⁴¹.

Przekazane ogółowi mieszkańców Cieszyna i Śląska Cieszyńskiego zbiory sam fundator pod koniec życia określał jako *Bibliothek, der Mineralien-, Kunst- und Modellensammlung*⁴², przy czym księgozbiór liczył ponad 12 tys. woluminów, a kolekcje muzealiów ponad 9700 eksponatów⁴³. Najliczniejsza wśród

³⁸ *Malo invidiam...*, s. 302–303; w oryg.: *Die Absicht dieser Anlage gehet dahin, den der lateinischen Schuljugend ertheilenden Unterricht zu erleichtern und zu versinnlichen.*

³⁹ *Ibidem*, s. 226–227; w oryg.: *Zu Schulen gehören Bücher und Bibliotheken, oder sie sehen einer Apotheke ohne Arzneyen, oder einer Feste ohne Munizion und Kanonen gleich. Ich sorgte nun dafür und legte eine an. Da könnet ihr ohne Kösten, ohne Mühe, ohne Verdruß und Aerger, ohne Furcht vor Verweisen und Pönitenzen und ohne Muß und Zwang, so viel als ihr wollt und so oft als ihr wollt, lesen und lernen.*

⁴⁰ A – jak dodaje w innym miejscu – wiele minerałów, także systematycznie uporządkowanych, подарował szkole głównej oraz gimnazjum ewangelickiemu w Cieszynie. *Ibidem*, s. 235–236.

⁴¹ *Ibidem*, s. 232–233.

⁴² *Ibidem*, s. 381.

⁴³ Zob. B. Bienkowska, *Leopold Jan Szersznik...*, s. 147–148; M. Makowski, *Dorobek Leopolda J. Szersznika...*, s. 185.

nich była kolekcja minerałów, określana mianem „gabinetu historii naturalnej”, składająca się z ok. 5 tys. eksponatów⁴⁴. Uzupełniały ją kolekcje ilustrujące wiele wybranych dziedzin świata natury ożywionej i nieożywionej: ponad 400 wypchanych ptaków, płazów oraz ryb; zbiór muszli, w tym skamieniałych, skorupiaków (1279 szt.), pajęczaków, raków, chrząszczy, motyli, ptasich jaj, do tego zbiór roślin (m.in. ponad 100 próbek różnych gatunków żywic) i nasion, a nawet barwników. Całości dopełniała kolekcja numizmatyczna (1900 eksponatów, w tym monet starożytnych, a w razie ich braku – odlewów) oraz przyrządów geometrycznych, astronomicznych i fizykalnych, ponadto modele skonstruowane przez ludzi (ok. 90), m.in. przez jego uczniów, np. Jozefa Bożka, a także to, co zaliczał do osobliwości: eksponaty sztuki i rękodzieła artystycznego (195 szt.). Jednak nie liczba była dla fundatora ważna. W cytowanej mowie z 1809 r. podkreślał, że w *Naturalienkabinete* uczniowie (i inni) mogą znaleźć nie przypadkowe i pojedyncze okazy fauny i flory, ale ich setki i tysiące, a więc dające obraz rozwoju świata ożywionego i nieożywionego, które każdy może nie tylko zobaczyć, lecz także od razu przeczytać o nich w zebranych w bibliotece książkach. Podobne walory ma liczący ok. 5 tys. eksponatów zbiór minerałów, z których każdy jest dokładnie opisany. Tak samo w listach do znajomych, np. Czikanna, podkreślał, że wszystkie te kolekcje są uporządkowane według ówczesnego stanu wiedzy naukowej, np. kolekcja roślin według Linneusza, a minerały i skamieniałości według podręcznika Reussa. Starał się też odpowiednio je wyeksponować. W liście do Wussina z listopada 1812 r. cieszył się, że gabinet naturalistów wypiękniał, bo doszły przeszklone szafy pozwalające wyeksponować wypchane ptaki, co kosztowało go kolejne 3 tys. florenów (austriackich złotych)⁴⁵.

Trudno nie zgodzić się z Barbarą Bieńkowską, że księgozbiór Szersznika, choć zawierał także pewną liczbę dzieł rzadkich, miłych każdemu kolekcjonerowi, w tym wiele inkunabułów⁴⁶, służył głównie jako źródło wiedzy naukowej i ogólnej, jako niezbędny warsztat pracy uczonego⁴⁷. Jednak pomyślany był także jako pewna namiastka skarbnicy całej ludzkiej wiedzy, czego dowodzi m.in. podział na poszczególne działy tematyczne. Szersznik był oczywiście świadomy, że rozwój nauki wciąż postępuje, ale chciał w swoim księgozbiórze zebrać najważniejsze, jego zdaniem, osiągnięcia ludzkiej myśli, by jego zbiory zbliżały młodych do pewnego uniwersum. Zbiory muzealne, uporządkowane według ówczesnych klasyfikacji naukowych, miały ilustrować rozwój poznania naukowego i służyć jako materiał poglądowy pokazujący rozwój świata i człowieka. Celem cieszyńskiego prefekta nie było bowiem gromadzenie rzeczy starych i ciekawych, opowiadał się za przekazywaniem młodemu pokoleniu

⁴⁴ Na temat zbioru mineralogicznego zob. I. Machłajewska, E. Krzeszowska, *Najstarsza publicznie udostępniona kolekcja geologiczna w Polsce. Zbiory księdza Leopolda Jana Szersznika*, Bytom 2013, a ostatnio J. Spyra, *Babski krzemień...*, s. 162–164.

⁴⁵ *Malo invidiam...*, s. 344.

⁴⁶ Zestawienie najcenniejszych starodruków, sprzed 1500 r., przedstawił w liście do Czikanna w 1808 r. Ibidem, s. 308–310.

⁴⁷ B. Bieńkowska, *Leopold Jan Szersznik...*, s. 146.

wiedzy opartej na najnowszych badaniach naukowych, a nie na autorytetach. Stąd szczególną wagę przywiązywał do mineralogii i nauk pokrewnych, czyli szeroko rozumianej historii naturalnej (*Naturgeschichte*)⁴⁸, która w tym czasie święciła wielkie triumfy w badaniach naukowych, a miała pokazywać genezę świata zamieszkałego przez człowieka. Zadbął ponadto o ilustrację świata fauny i flory, przy czym nie brakowało w jego zbiorach artefaktów będących wytworami ludzi. W jakimś więc sensie jego zbiory odzwierciedlały dycho- tomię świata wytworów natury i ludzkiej ręki (*Kunst*), choć niewiele zebrał artefaktów, które dzisiaj kojarzą się z przedmiotami sztuki⁴⁹. Ogólnie rzecz biorąc, dążył do tego, aby jego publiczne zbiory były manifestem oświeceniowej emancypacji ludzkiego rozumu, przestrzenią pogłębłości i racjonalności, wspierającej edukację⁵⁰.

Osobiście jednak cieszyński prefekt najwyżej cenił szeroko rozumiane nauki humanistyczne, bo jak dowodzi jego kariera, najbardziej zależało mu na kształtowaniu charakteru młodych ludzi. Twierdził, że „Pierwsze podstawy edukacji determinują charakter danej osoby na przyszłość. Wrażenia te są niezatarte, a ich wpływ jest odczuwalny przez całe życie”⁵¹. W mowie *De praestantia studiorum humaniorum* podkreślał, że nauki ściśle odpowiadają za materialne potrzeby człowieka, dzięki nim poznajemy także naturę. Jednak to literatura, nauki humanistyczne pozwalają nam dostrzec jej piękno, nie tylko uczą nas umiejętności dobrego wysławiania się, lecz także rozpalają w naszych sercach dążenie do cnoty i chwały, są wzorem postępowania w sprawach prywatnych i społecznych⁵². W innej mowie poznawanie przyrody uznaje za wstęp do re- toryki i poetyki, a tzw. humaniora przyrównuje do siedziby muz, do której dostać się można jedynie ciężką pracą⁵³. Najlepszą formą przygotowania przy- szłych elit pozostawało dla Szersznika wykształcenie klasyczne, humanistyczna *paideia*⁵⁴, co jednak łączył z szerokim uwzględnieniem rozwoju nowoczesnej

⁴⁸ Także botaniczny ogród Szersznika nie był tylko miejscem wypoczynku dla mieszkańców Cieszyna ani upamiętnieniem działających przed kilkoma wiekami bernardynów, ani nawet miejscem aktywnej nauki dla uczniów gimnazjum, ale przede wszystkim zobrazowaniem bogactwa świata fauny.

⁴⁹ Marzył o zbiorze miedziorytów, ale brakowało mu na to środków, jak narzekał w liście do Jana P. Cerroniego w 1812 r. Zob. *Malo invidiam...*, s. 339.

⁵⁰ M. Bogus, „Dla poznania Boga, oraz pożytku ludzkości i mojego małego miasta”, czyli..., s. 34–35.

⁵¹ *Miszellanien von verschiedenen Erfahrungen, Beobachtungen, und Bemerkungen*. Książnica Cieszyńska w Cieszynie, Zbiory Szersznika, sygn. DD II 10, poz. 473a, s. 98; w oryg.: *Die ersten Grundlage der Erziehung den Charakter des Menschen fur die Zukunft bestimmen. Diese Eindrucke sind unvertilgbar und ihr Einfluss wirkt durch die ganze Leben*.

⁵² *Sermo in prelectione classium. De praestantia studiorum humaniorum*, Książnica Cieszyńska w Cieszynie, Zbiory Szersznika, sygn. DD IX 17/23. Edycja: *Mowy szkolne ks. Jana Leopolda Szersznika*, red. I. Panic, Polskie Towarzystwo Historyczne, Oddział w Cieszynie, Cieszyn 2003, s. 23–29.

⁵³ *Prologus in classium praelectione*, Książnica Cieszyńska w Cieszynie, Zbiory Szersznika, sygn. DD IX 17/11. Edycja *Mowy szkolne...*, s. 11–22.

⁵⁴ J. Budzyński, *Paideia humanistyczna, czyli wychowanie do kultury. Studium z dziejów klasycznej edukacji w gimnazjach XVI–XVIII wieku (na przykładzie Śląska)*, Akademia im. Jana Długosza, Częstochowa 2003.

nauki, jak również z duchem austriackiego józefinizmu, z podkreśleniem jego użyteczności społecznej dla dobra ogółu obywateli.

Szersznik – intelektualista z urzędniczej rodziny, jezuita do końca życia mimo rozwiązania Towarzystwa Jezusowego – pozostawił po sobie wielką spuściznę. Czas wreszcie, by oceniać nie tyle jej ilość, ile jakość. Żadna z części jego kolekcji, poczynając od księgozbioru, nie stanowiła przypadkowego zbioru ciekawostek i „starożytności”, jak to z reguły bywało w przypadku kolekcji bogatych arystokratów⁵⁵, mimo zmian w podejściu, jakie można obserwować na przełomie XVIII i XIX w. Jego zbiory stanowiły przemyślaną całość, która miała służyć określonym poznawczym i dydaktycznym celom. Świadomie przeciwstawiając się różnym szlacheckim kunstkamerom, cieszyński prefekt wypracował koncepcję naukowego muzeum szkolnego, w tym czasie właściwie niemającej odpowiednika⁵⁶. Parafrazując tytuł monografii Krzysztofa Pomiana, zbiorom Szersznika na pewno było bliżej do muzeum niż do skarbcza⁵⁷. A nie mógł się wspierać ani bogactwem, ani przywilejem urodzenia. Jego jedynym atutem był nabyty kapitał kulturowy bazujący na wykształceniu.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Książnica Cieszyńska w Cieszynie, Zbiory Szersznika:

- Botanisch-mineralogische Spaziergänge, sygn. DD IX 11/1.
- Miszellen von verschiedenen Erfahrungen, Beobachtungen, und Bemerkungen, sygn. DD II 10, poz. 473a.
- Sermo in prelectione classium. De praestantia studiorum humaniorum, sygn. DD IX 17/23.
- Prologus in classium praelectione, sygn. DD IX 17/11.

Źródła drukowane

Autobiografia Leopolda Jana Szersznika, [w:] *Malo invidiam quam misericordiam. Wybór pism i dokumentów dotyczących Leopolda Jana Szersznika*, wyd. Janusz Spyra, Grzegorz Chromik, „Bibliotheca Tessinensis 6. Series Polonica 3”, Książnica Cieszyńska, Cieszyn 2014, s. 120–153.

⁵⁵ Nie mogą być uważane za muzeum zbiory Izabeli Czartoryskiej w Puławach, które w istocie stanowiły typową szlachecką kolekcję dzieł sztuki i innych artefaktów, choć nie można im odmówić zasług w pielęgnowaniu pamięci po upadłej szlacheckiej Rzeczypospolitej.

⁵⁶ Jak zwraca uwagę Marzena Bogus (*Szersznik w Cieszynie...*, s. 65), instytucję stworzoną przez Szersznika trudno jednoznacznie umiejscowić w typologii muzeów, najbliższej jej do muzeów powstających przy szkołach wyższych, które Szersznik znał np. z Wiednia. W leksykonie *Muzea polskie* (red. D. Folga-Januszewska, Wydawnictwo BOSZ, Olszanica 2012, s. 119) zbiory Szersznika zostały zaliczone do grupy muzeów rezydencjalnych, historycznych i archeologicznych, a przy okazji nazwane Muzeum Historii i Przyrody Regionu.

⁵⁷ K. Pomian, *Muzeum. Historia światowa*, t. 1: *Od skarbcza do muzeum*, przeł. T. Stróżyński, Wydawnictwo słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2023. Na s. 474–477 krótko o cesarskim gabinecie historii naturalnej w Wiedniu, które Szersznik miał okazję poznać.

Leopold Jan Szersznik, *Materiały genealogiczno-heraldyczne do dziejów szlachty księstwa cieszyńskiego*, wyd. Waław Gojniczek, „Bibliotheca Tessinensis 1. Series Polonica 1”, Książnica Cieszyńska, Cieszyn 2004.

Malo invidiam quam misericordiam. Wybór pism i dokumentów dotyczących Leopolda Jana Szersznika, wyd. Janusz Spyra, Grzegorz Chromik, „Bibliotheca Tessinensis 6. Series Polonica 3”, Książnica Cieszyńska, Cieszyn 2014.

Mowy szkolne ks. Jana Leopolda Szersznika, red. Idzi Panic, Polskie Towarzystwo Historyczne, Oddział w Cieszynie, Cieszyn 2003.

Opracowania naukowe

Bieńkowska Barbara, *Leopold Jan Szersznik – fundator biblioteki publicznej w Cieszynie*, [w:] Ks. Leopold Jan Szersznik znany i nieznan, red. Hanna Łaskarzewska, Anežka Baďurová, Książnica Cieszyńska, Polskie Towarzystwo Bibliologiczne, Cieszyn 1998, s. 138–149.

Bogus Marzena, „Dla poznania Boga, oraz pożytku ludzkości i mojego małego miasta”, czyli o Leopoldzie Janie Szerszniku jako orędowniku oświeceniowej wiedzy, [w:] *Ksiądz Krzysztof Kluk i badacze epoki stanisławowskiej*, red. Norbert Dariusz Tomaszewski, Muzeum Rolnictwa im. Krzysztofa Kluka, Ciechanowiec 2016, s. 21–40.

Bogus Marzena, *Szersznik w Cieszynie i Kluk w Ciechanowcu, czyli o pierwszych muzeach księży, a nie książąt, na ziemiach polskich*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2017, t. 107, s. 63–88.

Brodesser Slavomír, *Vznik moravsko-slezského gubernia a připojení Slezska k Moravě roku 1783*, [w:] *Sborník k nedožitým padesátinám PhDr Jiřího Radimského*, Moravské zemské muzeum, Brno 1969, s. 125–160.

Budzyński Józef, *Paideia humanistyczna, czyli wychowanie do kultury. Studium z dziejów klasycznej edukacji w gimnazjach XVI–XVIII wieku (na przykładzie Śląska)*, Akademia im. Jana Długosza, Częstochowa 2003.

Gawrecka Marie, *Geschichtspflege, historische Vereine und Museen in Österreichisch-Schlesien vor dem Ersten Weltkrieg*, [w:] *Institutionen der Geschichtspflege und Geschichtsforschung in Schlesien von Aufklärung bis zum Ersten Weltkrieg*, Hrsg. Joachim Bahlcke, Roland Gercke, Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien 2017, s. 342–344.

Grzebień Ludwik, *Duchowa sylwetka Leopolda Jana Szersznika*, [w:] Ks. Leopold Jan Szersznik znany i nieznan, red. Hanna Łaskarzewska, Anežka Baďurová, Książnica Cieszyńska, Polskie Towarzystwo Bibliologiczne, Cieszyn 1998, s. 129–137.

Heinrich Albin, *Geschichte der k.k. Scherschnik'schen Gymnasial-Bibliothek in Teschen*, „Neues Archiv für Geschichte, Staatenkunde, Literatur und Kunst” 1830, Bd. 68, s. 533–536.

Karger Viktor, *Unbekannte Scherschnik-Erinnerung. Ein Nachwort zu Leopold Scherschnik's hundertstem Todestag*, „Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens” 1921, Bd. 16, s. 126–133.

Ks. Leopold Jan Szersznik znany i nieznan, red. Hanna Łaskarzewska, Anežka Baďurová, Książnica Cieszyńska, Polskie Towarzystwo Bibliologiczne, Cieszyn 1998.

Kudělka Milan, *Leopold Jan Šeršník (1747–1814). Život a dílo*, Krajské nakladatelství, Ostrava 1957.

Machłajewska Iwona, Krzeszowska Ewa, *Najstarsza publicznie udostępniona kolekcja geologiczna w Polsce. Zbiory księdza Leopolda Jana Szersznika*, Muzeum Górnośląskie w Bytomiu, Bytom 2013.

Madej Grzegorz, *Bielscy książęta Sułkowsy i ich kolekcja w Matzleindorf i Feistritz am Wechsel*, „Cieszyńskie Studia Muzealne / Těšínský muzejní sborník” 2018, t. 6, s. 381–402.

- Makowski Mariusz, *Dorobek Leopolda J. Szersznika w dziedzinie nauk przyrodniczych*, [w:] *Ks. Leopold Jan Szersznik znany i nieznany*, red. Hanna Łaskarzewska, Anežka Baďurová, Książnica Cieszyńska, Polskie Towarzystwo Bibliologiczne, Cieszyn 1998, s. 178–189.
- Makowski Mariusz, *Zbiory muzealne Leopolda Jana Szersznika*, [w:] *190 lat założenia Muzeum i Biblioteki Leopolda Jana Szersznika 1802–1992*, red. Janusz Spyra, Muzeum w Cieszynie, Cieszyn 1993, s. 53–60.
- Muzea polskie*, red. Dorota Folga-Januszewska, Wydawnictwo BOSZ, Olszanica 2012.
- Peters Jelko, *Die Handschriften- und Buchbestände zur Geschichte und Kultur Schlesiens in den Teschner Bibliotheken*, [w:] *Historyczne księgozbiory Cieszyna na tle śląskim. Rola kulturalna i przedmiot badań*, red. Ryszard Gładkiewicz, Książnica Cieszyńska, Cieszyn 1997, s. 120–130.
- Polak Jerzy, *Inwentarz zamku bielskiego z 1786 roku*, [w:] idem, *Z badań nad dziejami Bielska-Białej od XIII do XX wieku*, Urząd Miejski, Bielsko-Biała 2007, s. 11–29.
- Pomian Krzysztof, *Muzeum. Historia światowa*, t. 1: *Od skarbcza do muzeum*, przeł. Tomasz Stróżyński, Wydawnictwo słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2023.
- Rumi Carl Georg, *Notizen über die Bibliothek und Naturaliensammlung des katholischen Konsistorialraths und Studienpräfects Hrn. P. Scherschnik in Teschen*, „Der Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes” [Wien] 1807, July, s. 132.
- Scherschnick Leopold Johann, *Nachrichten von Schriftstellern und Künstlern aus dem Teschner Fürstenthum*, Thomas Prochaska, Teschen 1810.
- Spyra Janusz, *Adam Waclaw Paczyński, hrabia z Tęczyna i początki konwiktów Św. Trójcy dla młodzieży szlacheckiej w Cieszynie*, „Ziemia Śląska” 2005, nr 6, s. 189–205.
- Spyra Janusz, *Babski krzemień, czyli o pracach badawczych Leopolda J. Szersznika w zakresie mineralogii*, [w:] *Śląska Republika Uczonych / Schlesische Gelehrtenrepublik / Slezská vědecká obec*, t. 10, red. Marek Hołub, Neisse Verlag – Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Dresden–Wrocław 2022, s. 156–169.
- Spyra Janusz, *Historiografia a tożsamość regionalna w czasach nowożytnych (na przykładzie Śląska Cieszyńskiego w XVI – pocz. XX w.)*, Akademia im. Jana Długosza, Częstochowa 2015.
- Spyra Janusz, *Leopold Jan Szersznik – kolekcjoner, uczony, nauczyciel*, [w:] *Malo invidiam quam misericordiam. Wybór pism i dokumentów dotyczących Leopolda Jana Szersznika*, wyd. Janusz Spyra, Grzegorz Chromik, „Bibliotheca Tessinensis 6. Series Polonica 3”, Książnica Cieszyńska, Cieszyn 2014, s. 11–90.
- Spyra Janusz, *Leopold Jan Szersznik (1747–1814), prekursor muzealnictwa na Śląsku i jego działania muzealne od 1790 r.*, „Cieszyńskie Studia Muzealne / Těšínský muzejní sborník” 2003, t. 1, s. 17–32.
- Spyra Janusz, *Leopold Johann Scherschnik (1747–1814)*, [w:] *Schlesiens Lebensbilder*, Bd. 13, Hrsg. Joachim Bahlcke, Historische Kommission für Schlesien, Würzburg 2021, s. 61–76.
- Spyra Janusz, *Osobnosti těšínského dějepisectví VIII: Leopold Jan Šeršník*, „Těšínsko” 2023, d. 66, č. 1, s. 1–16.
- Spyra Janusz, *Śląsk Cieszyński w okresie 1653–1848*, „Dzieje Śląska Cieszyńskiego od Zaranja do Czasów Współczesnych”, red. Idzi Panic, t. 4, Starostwo Powiatowe, Cieszyn 2012.
- Spyra Janusz, *Z Cieszyna do Pragi i z powrotem. Naukowa kariera eksjezuity ks. Leopolda Jana Szersznika*, [w:] *Historik a literát na provincii / Historyk i pisarz na prowincji*, red. Krzysztof Czajkowski, Jan Malura, Janusz Spyra, Ostravska univerzita, Ostrava 2015, s. 21–46.
- Svatoš Martin, *Jezuitské elogium P. Antonína Koniáše, Szerszníkův bio-bibliografický medailon a jeho vliv na misionářův obraz v české literární historii*, „Listy filologické / Folia philologica” 2002, vol. 125, no. 1/2, s. 33–51.

Szelong Krzysztof, *Prace Leopolda Jana Szersznika nad ewidencją i skatalogowaniem zbiorów bibliotecznych*, [w:] *Ks. Leopold Jan Szersznik znany i nieznany*, red. Hanna Łaskarzewska, Anežka Baďurová, Książnica Cieszyńska, Polskie Towarzystwo Bibliologiczne, Cieszyn 1998, s. 150–156.

Szelong Krzysztof, *Proces ewidencji i opracowania bibliotecznych zbiorów ks. Leopolda Jana Szersznika*, „Roczniki Biblioteczne” 2000, R. 44, s. 87–134.

Tobolka Zdeněk, *Národní a universitní knihovna v Praze. Její vznik a vývoj*, sv. 1: *Počátky knihovny až do r. 1777*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1959.